Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет дошкільної та спеціальної освіти
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

РЕФЕРАТ
на
ВИПУСКНУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

освітнього ступеня «магістр»

на тему:

«ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ У ПРОЦЕСІ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

Виконала:
студентка ІІ курсу, групи 4-А,
спеціальності 016
Спеціальна освіта
Освітня програма:
Спеціальна освіта
Назарова М.О.
Керівник:
канд. пед. наук, доцент
Чепка О.В.
Рецензент:
канд. пед. наук, доцент
Попиченко С.С

Умань – 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ У ПРОЦЕСІ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Моральні цінності особистості: поняття, характеристика, основні категорії. 9

1.2. Характеристика морального становлення та розвитку особистості дитини з розумовою відсталістю у дошкільному віці. 28

1.3. Театралізована діяльність як засіб формування моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю. 42

РОЗДІЛ ІІ. ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ У ПРОЦЕСІ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Особливості формування моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю у практиці роботи спеціальних освітніх закладів 50

2.2. Методика формування моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю у процесі театралізованої діяльності. 64

2.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту. 73

ВИСНОВКИ 79

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 85

ВСТУП

Моральний розвиток особистості – важлива умова існування людини. Проблема моральності за своєю актуальністю завжди була одним із важливих напрямків наукового пошуку в філософії, соціології, психології та педагогічній науці і практиці. Майбутнє суспільства багато в чому залежить саме від того, з якими моральними ідеалами увійдуть в життя наші діти сьогодні. Важливим аспектом у становленні особистості дитини як соціальної істоти є моральне виховання, яке полягає у залученні дитини до моральних цінностей, виробленні в неї певних моральних якостей, здатності жити згідно принципів, норм і правил моралі даного суспільства.

Моральне виховання – основа всієї багатогранної системи виховання, стрижень в системі всебічного розвитку особистості. Філософи, соціологи, політологи, психологи відмічають, що в країні складається нова моральна атмосфера, йде переоцінка цінностей, їх творче переосмислення, розвернулись дискусії про шляхи перетворень в соціальній і духовній сферах. Зміни які відбулися за останнє десятиріччя негативно відбилися на взаємовідносинах між членами родини, помітно збільшився розрив між життєвими цінностями різних поколінь, що привели до зростання напруженості у спілкуванні між дітьми та дорослими.

Дестабілізація суспільства і суперечливість життєвих ціннісних пріоритетів особливо яскраво відбивається на формуванні нинішнього покоління. Відбуваються суттєві зміни виховної стратегії сім'ї як транслятора суспільних цінностей.

Тому розбудова національної системи освіти вимагає оновлення її змісту та розробок широкого спектру питань, пов'язаних з формуванням і розвитком особистості. Теоретичний аналіз науково-педагогічної літератури з проблем морального розвитку особистості дітей дошкільного віку із розумовою відсталістю доводить, що у сучасній освіті існує ще значна

кількість невирішених проблем у цій галузі. Тому необхідно на теоретичному та методологічному рівнях забезпечити вирішення озвученої проблеми.

Проблема морального розвитку особистості дитини є предметом низки досліджень сучасних і вітчизняних психологів та педагогів (Л.В. Артемова, І.Д. Бех, Д.Б. Богоявленська, Л.С. Виготський, Л.О. Венгер, О.В. Запорожець, Д.Б. Ельконін, О.Л. Кононко, В.К. Котирло, О.М. Леонтьєв, Г.О. Люблінська, М.М. Подд'яков та ін.). Вчені вважають, що головною метою виховання є виховання цінностей, які формуються на основі потреб та інтересів. Саме цінності детермінують потреби, які впливають на рушійні механізми активної діяльності людини. Зміни в суспільстві зумовлюють зміни й у системі цінностей. І, навпаки, з переоцінки цінностей розпочинаються зміни в соціально – політичних поглядах людей.

Формуючи моральні цінності дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю, не слід забувати про їх психофізіологічні особливості. Саме в цей період розвитку дитини, її нервова система набуває пластичності; зростає роль другої сигнальної системи; швидше утворюються тимчасові нервові зв`язки, виробляються нові дії, зміцнюються динамічні стереотипи. Діти старшого дошкільного віку з розумовою відсталістю все більше здатні до наслідування; значної ролі набувають оцінка й самооцінка дій і вчинків, взаємо - та самоконтроль у поведінці й діяльності. Ці досягнення психічного розвитку слід раціонально використовувати під час формування у них моральних цінностей.

Спеціальні дослідження, проведені в останні роки, сприяють подоланню стереотипів у розумінні проблем виховання дитини з особливими освітніми потребами. Це дослідження А.П. Велицького, А.А. Колупаєвої А.А., Г.А. Каше, Л.С. Маркової, А.Р. Лурія, М.С. Певзнер, Ж.М. Флерової та ін.). Провідною ідеєю сучасної спеціальної дошкільної освіти є орієнтація на ефективне використання збережених систем та функцій, здатних взяти на себе компенсаторно-корекційне навантаження, цілеспрямований розвиток

психічних процесів, які обумовлюють рівень опанування знань, умінь, навичок та відповідну освіченість дитини, її інтеграцію в суспільство.

Проте важливі для теорії та практики питання залишаються ще не вирішеними. Актуальність нашого дослідження зумовлено практичною необхідністю оптимізації формування моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю.

Затримка або відхилення в моральному розвитку особистості дитини з розумовою відсталістю можуть бути обумовлені як порушеннями психофізіологічного стану, так і відхиленнями у культурному розвитку дитини. У результаті несприятливих умов виховання, часто у поєднанні з легкими порушеннями функціонування ЦНС, до підліткового віку може спостерігатися формування специфічного виду дизонтогенезу дитини, який визначається як патохарактерологічне формування особистості.

Основним негативним наслідком патологічного рівня особистісного розвитку є наявність виражених труднощів у соціально-психологічній адаптації, що виявляється у взаємодії особистості з соціумом і з самою собою. Тому так важливо реалізувати етапи поступового включення дитини з особливими освітніми потребами в багатообразні соціальні відносини з одночасним формуванням цілісної й ієрархізованої структури її особистості. У процесі особистісного розвитку у дитини із розумовою відсталістю формуються певні соціальні орієнтири по відношенню до себе й інших.

Сучасний аналіз теоретичних і практичних досліджень щодо формування моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю показав існування певних протиріч між необхідністю формування особистості дитини з розумовою відсталістю та недостатністю апробованих методик здійснення цього процесу. Актуальність дослідження, його значення для сучасної спеціальної освіти зумовили вибір теми “**Формування моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю у процесі театралізованої діяльності**”.

Об’єкт дослідження – процес становлення і розвитку особистості дитини із легкою розумовою відсталістю.

Предмет дослідження – умови формування моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю у процесі театралізованої діяльності.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику формування моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю у процесі театралізованої діяльності.

Гіпотезою дослідження є припущення про те, що ефективність формування моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю залежить від:

- створення ціннісного оточуючого середовища засобами театралізованої діяльності;
- цілеспрямованого систематичного педагогічного впливу на особистість дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей;
- забезпечення взаємодії освітньої установи і сім’ї у процесі морального виховання дошкільників, зокрема формування моральних цінностей.

Визначені об'єкт, предмет, мета та гіпотеза дослідження дозволили сформулювати такі **основні завдання**:

1. Визначити теоретичні підходи до вивчення проблеми формування моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю у процесі театралізованої діяльності;
2. Розробити критерії, показники та рівні сформованості моральних цінностей дітей старшого дошкільного віку з розумовою відсталістю;
3. Розробити та апробувати методику формування моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю у процесі театралізованої діяльності.

Методи дослідження. Завдання дослідження було реалізовано шляхом застосування системи теоретичних та емпіричних методів. Серед них: теоретичний аналіз та систематизація наукових даних з проблеми, психодіагностичний метод, що представлений пакетом стандартизованих тестових методик, індивідуальні бесіди, спостереження, анкетування, психолого-педагогічний експеримент, який містить констатувальну, формувальну та контрольну частини. Опрацювання даних здійснювалося за допомогою методів статистичного та математичного узагальнення одержаних результатів.

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні понять «моральні цінності», "особистість", "формування особистості" як педагогічних категорій; обґрунтуванні та визначенні понять і навчальних категорій; в обґрунтуванні особливостей формування моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю у процесі театралізованої діяльності.

Практичне значення дослідження полягає у розробці та експериментальній апробації методики формування моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю у процесі театралізованої діяльності; у розробці критеріїв, показників та рівнів морального розвитку особистості дітей старшого дошкільного віку з розумовою відсталістю.

Результати й матеріали дослідження можуть бути використаними в роботі реабілітаційних центрів, спеціальних освітніх установ, дошкільних навчальних закладів, центрів розвитку дитини, корекційних освітніх закладів – педагогами, логопедами, психологами.

Апробація дослідження. Публікації.

За темою магістерської роботи опубліковано 2 наукові статті, а результати дослідження були оприлюднені шляхом доповіді на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуалізація творчого професійного потенціалу майбутніх фахівців дошкільної освіти» 12 листопада 2021 року та відповідної публікації за темою дослідження.

Експериментальна база та етапи дослідження. Дослідження проводилося протягом півтора років на базі Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів №3 Черкаської міської ради Черкаської області, Уманського навчально-реабілітаційного центру Черкаської обласної ради, спеціалізованого дошкільного навчального закладу № 8 міста Умань Черкаської області. Усього дослідженням було охоплено 50 дітей старшого дошкільного віку з легкою розумовою відсталістю, 10 педагогів.

На першому етапі здійснювався теоретичний аналіз досліджуваної проблеми в зарубіжній та вітчизняній науковій філософській, психолого-педагогічній літературі; формулювались об'єкт, предмет, мета, загальна гіпотеза і завдання дослідження, визначались його теоретичні засади та проектувалася методика констатувального й формувального експериментів.

На другому етапі експериментально перевірено педагогічні умови формування моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю. Розроблено критерії, показники та рівні сформованості моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю.

На третьому етапі вивчалася ефективність упровадженої методики, її вплив на рівень сформованості моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю. Порівнювався аналіз результатів констатувального і контрольного експериментів. Формулювалися висновки.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (71 найменування). Загальний обсяг роботи складає 90 сторінок. Основний зміст складає 84 сторінки. Робота містить 3 таблиці та 3 рисунки.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного експериментального дослідження проблеми формування моральних цінностей у дітей старшого дошкільного віку із розумовою відсталістю, мета якого досягнута, гіпотеза підтверджена, а поставлені завдання вирішені, дає усі підстави зробити такі висновки.

На підставі теоретичного аналізу філософських і психолого-педагогічних джерел з'ясовано сутність таких понять.

Особистість – це сукупність психічних властивостей і якостей, які визначають індивідуальність дитини: потреби, мотиви, інтереси, риси темпераменту й характеру, здібності, особливості психічних процесів, у тому числі – емоційної сфери.

Ціннісні орієнтації – це складний соціально-психологічний феномен, який характеризує спрямованість і зміст активності особистості. Вони є частиною системи оцінок і ставлень особистості, визначають загальний підхід людини до світу, до себе. Вони задають зміст і напрямок особистісних позицій, поведінки, вчинків.

Ціннісні орієнтації формуються в ході засвоєння соціального досвіду і виявляються в цілях, ідеалах, інтересах, переконаннях.

Ціннісні орієнтири – важлива характеристика психічного розвитку дитини. У них відбивається рівень суб'єктної активності малюка, ступінь дорослішання та гармонізації всіх його психологічних надбань, що зовні проявляються в поведінці, взаєминах з іншими людьми, у пізнавальній, предметно-практичній та ігровій діяльності.

Серед цінностей, які засвоює дитина, розрізняють термінальні (цінності – цілі) та інструментальні (цінності-засоби). Термінальні цінності – це певні кінцеві цілі, на досягнення яких людина спрямовує сою діяльність. У старших дошкільнят досліджувалися такі термінальні цінності: родина, щастя, здоров'я, дружба, краса природи, краса мистецтва, краса техніки, зовнішня краса, гроші. Інструментальні цінності – принципи діяльності людини, що характеризують шляхи, які вона обирає для досягнення мети. Вивчалися такі інструментальні

цінності: співпереживання, самостійність, творчість, допитливість, цілеспрямованість, впевненість, сміливість, наполегливість.

Процес формування моральних цінностей особистості має певну спрямованість, суть якої полягає в цілеспрямованому розвитку природо-індивідуальних властивостей дитини, її самобутності на основі особистісного спілкування.

Моральні цінності – моральні зразки, поняття, вимоги, що дають можливість людині оцінювати дійсність та орієнтуватися в ній. У старшому дошкільному віці ще є час для цілеспрямованої допомоги дітям у розвитку дефіцітарних психічних, соціальних, пізнавальних та поведінкових функцій.

Моральний розвиток особистості – це складний процес, в якому рівні розвитку постійно змінюються; це процес становлення та формування особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників, серед яких провідну роль відіграють цілеспрямоване виховання та навчання.

Ефективне формування моральних цінностей полягає в активності способів виконання дитиною різних ролей у трудовій, ігровій і навчальній діяльності. Саме соціальні аспекти активності не спотворюють проблему особистісного розвитку дитини з розумовою відсталістю, а пов'язують її розвиток з діяльнісним характером педагогічного процесу.

У дітей старшого дошкільного віку з легкою розумовою відсталістю формування моральних цінностей буде ефективно відбуватися на основі читання дитячої літератури та театралізованої діяльності. Отже, театралізована діяльність — це одна із провідних ліній у вихованні всебічно розвиненої особистості та один із ефективних засобів розвитку художньо-творчих здібностей дошкільника.

Театралізована діяльність – це художня діяльність, що пов'язана зі сприйманням творів театрального мистецтва і відтворенням в ігровій формі набутих уявлень, вражень, почуттів. Театралізована діяльність у дошкільному віці є одним із найефективніших засобів педагогічного впливу на розвиток

особистості дитини. Водночас, театралізована діяльність виступає як специфічний вид дитячої активності, один із найулюбленіших видів творчості. Театралізована діяльність передбачає розвиток моральної сфери, вміння впізнавати героїв та персонажів у знайомих казках, висловлювати своє ставлення до них, робити самостійні оцінні судження, давати морально-етичні та естетичні оцінки, визначати альтернативу в оцінці героїв.

До найважливіших характеристик особистості відносять активність та спрямованість.

Структурою особистості є система стійких компонентів, які характеризують найважливіші її сторони:

1. Підструктура спрямованості;
2. Підструктура соціального досвіду;
3. Підструктура форм відображення;
4. Біологічно обумовлена підструктура;
5. Емоційна сфера.

Виділяють три фази становлення особистості:

1. Адаптацію;
2. Індивідуалізацію;
3. Інтеграцію.

Розвиток особистості – це складний процес, в якому рівні розвитку постійно змінюються; це процес становлення та формування особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників, серед яких провідну роль відіграють цілеспрямоване виховання та навчання.

Педагогічний експеримент проходив у три етапи: констатувальний, формувальний і контрольний.

Завданнями констатувального експерименту передбачалося виявити:

- рівень сформованості моральних цінностей у дітей старшого дошкільного віку з легкою (помірною) розумовою відсталістю;

- рівень цілеспрямованого систематичного педагогічного впливу на формування моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю;
- рівень співпраці педагогів освітнього закладу з батьками дітей у вирішенні проблеми формування моральних цінностей у старших дошкільників з розумовою відсталістю.

Результати констатувального етапу експериментального дослідження засвідчили перевагу низького рівня (46,0 %) сформованості моральних цінностей особистості дітей старшого дошкільного віку із легкою розумовою відсталістю над середнім (38,0 %) і достатнім (16,0 %).

Методика формувального експерименту передбачала:

- створення ціннісного оточуючого середовища засобами театралізованої діяльності;
- забезпечення цілеспрямованого систематичного педагогічного впливу на особистість дитини з легкою розумовою відсталістю з урахуванням її індивідуальних особливостей;
- забезпечення взаємодії освітньої установи і сім'ї у процесі морального виховання дошкільників легкою розумовою відсталістю, зокрема формування моральних цінностей.

Створення ціннісного оточуючого середовища засобами театралізованої діяльності передбачало використання художньої дитячої літератури з подальшим обіграванням змісту прочитаного в театралізованій діяльності дітей з розумовою діяльністю та формування у них на цій основі основних моральних цінностей: доброти, щирості, товариськості, співпереживання, взаємодопомоги, чуйності, чесності, поваги, співчуття, справедливості, мужності, відповідальності, щедрості, скромності, старанності, сміливості, вдячності та ін.

Методична робота з педагогами сприяла вдосконаленню їхніх знань, умінь і навичок стосовно забезпечення формування моральних цінностей у дітей. Також було передбачено й підвищення загального рівня фахової

майстерності педагогів. Засобами формування моральних цінностей стали словесні вказівки; звертання; пропозиції, висловлені у формі ігрових звертань; ігрові рекомендації. Ефективність формування моральних цінностей дітей старшого дошкільного віку залежали від системи таких методичних прийомів, як приклад; пояснення; постійність вимог; контроль; нагадування; заохочення й опора на хороший приклад.

Для ефективної організації означених етапів формування моральних цінностей особистості дітей із РВ, нами були сформульовані рекомендації для педагогів щодо реалізації цілеспрямованого систематичного педагогічного впливу на особистість дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей:

- Освітню роботу педагог має зорієнтувати на створення позитивно-виховного середовища та організацію спільної життєдіяльності вихователів та дошкільників, спрямованих на формування особистості дитини, виховання соціальних взаємин.
- Педагог повинен створити умови, необхідні для формування особистості дітей.
- Основою для формування особистості дошкільників має стати вся освітня робота;
- Педагоги повинні реалізувати систему впливу на особистість дитини, відповідно до перспективного та календарного планування, враховуючи принципи систематичності та послідовності.

Технологія співпраці освітньої установи із сім'єю у забезпеченні формування моральних цінностей у дітей передбачала використання індивідуальної, індивідуально-групової та групової форм.

Порівняльна характеристика результатів дослідно-експериментальної роботи здійснювалася завдяки їхньому аналізу у двох групах: експериментальній і контрольній. Аналіз результатів дослідження показав, що у достатній мірі сформованість моральних цінностей є характерною для 16,0 дошкільників контрольної групи та 24,0 % – експериментальної. 40,0 % дітей

контрольної та 48,0 % дітей експериментальної груп продемонстрували середній рівень сформованості зазначених показників. Низький рівень був характерний для 44,0 % дітей контрольної групи, тоді як учасники експериментальної групи продемонстрували цей рівень в межах 28,0 %.

Отже, ефективність формування моральних цінностей у дітей старшого дошкільного віку із розумовою відсталістю залежить від:

- створення ціннісного оточуючого середовища засобами театралізованої діяльності;
- забезпечення цілеспрямованого систематичного педагогічного впливу на особистість дитини з легкою розумовою відсталістю з урахуванням її індивідуальних особливостей;
- забезпечення взаємодії освітньої установи і сім'ї у процесі морального виховання дошкільників легкою розумовою відсталістю, зокрема формування моральних цінностей.

Результати й матеріали дослідження можуть бути використаними в роботі реабілітаційних центрів, центрів розвитку дитини, спеціальних та корекційних освітніх закладів – педагогами, логопедами, психологами.

Особливого вивчення потребують такі питання, як налагодження спілкування між дітьми із особливими освітніми потребами і розвиток у них комунікативних умінь, керування взаєминами з метою оптимізації їх виховного впливу.